

Helena Grochola-Szczepanek

"Ozvučena čitanka iz hrvatske
dijalektologije", Mira Menac-Mihalić,
Anita Celinić, Zagreb 2012 :
[recenzja]

Socjolingwistyka 28, 269-273

2014

Artykuł został opracowany do udostępnienia w internecie przez Muzeum Historii Polski w ramach prac podejmowanych na rzecz zapewnienia otwartego, powszechnego i trwałego dostępu do polskiego dorobku naukowego i kulturalnego. Artykuł jest umieszczony w kolekcji cyfrowej bazhum.muzhp.pl, gromadzącej zawartość polskich czasopism humanistycznych i społecznych.

Tekst jest udostępniony do wykorzystania w ramach
dozwolonego użytku.

MIRA MENAC-MIHALIĆ, ANITA CELINIĆ: *OZVUČENA ČITANKA IZ HRVATSKE DIJALEKTOLOGIJE*, Knjigra, Zagreb 2012, ss. 304.

Autorkami książki pt. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije* są dwie chorwackie językoznawczynie: Mira Menac-Mihalić i Anita Celinić.

Prof. dr Mira Menac-Mihalić pracuje w Zakładzie Dialektologii i Historii Języka Chorwackiego na Uniwersytecie w Zagrzebiu. Ukończyła Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Zagrzebiu w 1978 roku. W 1986 roku obroniła pracę doktorską pt. *Čakavska morfologija i morfološka akcenatska tipologija*. Kierowała pracami w projekcie badawczym *Istraživanje hrvatske dijalektne frazeologie*. Od 2008 roku jest redaktorem czasopisma *Hrvatski dijalektološki zbornik*. Od ponad 20 lat bierze udział w dwóch międzynarodowych projektach: *Ogólnosłowiański atlas językowy (OLA)* oraz *Atlas języków Europy (ALE)*.

Dr Anita Celinić jest pracownikiem Instytutu Języka Chorwackiego i Językoznawstwa w Zagrzebiu. Ukończyła Wydział Filozoficzny Uniwersytetu w Zagrzebiu w 1995 roku. W 2005 roku obroniła pracę doktorską *Fonologija gornjosutlanskoga dijalekta*, napisaną pod kierunkiem prof. dr M. Menac-Mihalić. W latach 1997–2005 brała udział w projekcie *Rječnik hrvatskoga kajkavskoga književnog jezika*, a od 2006 roku w *Hrvatski jezični atlas*. Od 2012 roku jest kierownikiem projektu *Istraživanje kajkavskoga narječja*. Od 2002 roku bierze udział w międzynarodowym projekcie *Ogólnosłowiańskiego atlasu językowego (OLA)*.

Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije to zbiór gwarowych tekstów i nagrań z terenu całej Chorwacji. Praca powstała na podstawie kompleksowych badań terenowych prowadzonych w ciągu ostatnich 30 lat przez pracowników i studentów Zakładu Dialektologii i Historii Języka Chorwackiego Wydziału Filozoficznego na Uniwersytecie w Zagrzebiu. Opracowanie jest wyborem najbardziej reprezentatywnych gwar chorwackich. Jest także częścią większego projektu pt. *Digitalizacija i zaštita snimaka hrvatskih govora*, realizowanego przez Zakład Dialektologii i Historii Języka Chorwackiego Wydziału Filozoficznego na Uniwersytecie w Zagrzebiu w ramach ochrony chorwackiej kultury niematerialnej oraz digitalizacji archiwów, bibliotek i zbiorów muzealnych. Z bogatej kolekcji nagrań gwarowych wybrano do *Čitanki* materiały z 40 miejscowości. Przy wyborze, jak piszą autorki we wstępie (s. 20), decydujące były 3 kryteria: 1) dialektologiczne (autentyczność i oryginalność gwary), 2) techniczne (dobra jakość nagrania), 3) arealne (równomierna mapa punktów z całego terenu Chorwacji). Autorki uważają pierwsze kryterium za najistotniejsze. Tekst i nagranie powinno prezentować charakterystyczne cechy i zjawiska językowe danej gwary. Jednak w wypowiedziach spotyka się oprócz właściwości typowo gwarowych także coraz

częściej elementy niegwarowe. Ma to związek z oddziaływaniem języka ogólnego na mowę mieszkańców wsi i zmianami w kodzie gwarowym. Coraz trudniej znaleźć interlokutorów mówiących autentyczną czystą gwarą bez naleciałości z języka ogólnego. Teksty z wariantami gwarowymi i niegwarowymi są według autorek świadectwem współczesnych przemian językowych.

Praca składa się z trzech części: informacji ogólnych, tekstów gwarowych oraz słownika. Do książki dołączona jest płyta CD z plikami audio.

Pierwsza część książki (s. 8–33) to przewodnik zawierający informacje o badanych punktach, respondentach oraz sposobie opracowania tekstów i nagrań. Badania terenowe pochodzą ze wszystkich chorwackich dialektów: czakawskiego, kajkawskiego i sztokawskiego. Szczegółowe wewnętrzne podziały tych trzech głównych dialektów są przedstawione obrazowo na kolorowej mapie zamieszczonej na okładce książki. Wywiady z informatorami pochodzą z 40 następujących miejscowości: Blato, Bol, Cvetković, Desmerice, Desne, Donja Vrba, Dubrava Zabočka, Dubrovnik, Gedići, Gundinci, Hum na Sutli, Ivankovo, Jarušje, Komiža, Kompolje, Krnica, Lanišće, Lopar, Milna, Milovčići, Molve, Nijemci, Novalja, Osojnik, Pitve, Pleš, Podravski Podgajci, Posavski Bregi, Poveljana, Prilesje, Prvić-Luka, Račišće, Siče, Split, Sveta Marija, Sveti Petar u Šumi, Tršće, Velika Horvatska, Vrbnik i Zagreb. Wywiady z różnymi respondentami w dwóch miejscowościach: Osojnik i Split zapisano i nagrano jako osobne teksty i pliki audio: (Osojnik 1, Osojnik 2) oraz (Split 1, Split 2, Split 3). W rezultacie opracowanie zawiera 43 teksty i tyleż samo nagrań dźwiękowych z 40 miejscowości. Badane punkty rozmieszczone są równomiernie na terenie całej Chorwacji (w części kontynentalnej i wyspowej), co pozwala zaobserwować mapą zamieszczoną na s. 8–9.

W tabeli pt. *Mjesta, kratice, županije, općine i gradovi* (s. 12) zawarta jest szczegółowa informacja o przynależności administracyjnej każdego z punktów do powiatu, gminy lub miasta. Podano także zastosowane w książce skróty miejscowości, np.:

mjesto	kratica	županija	općina/grad
1. Blato	Blt	Dubrovačko-neretvanska	Blato
2. Bol	Bol	Splitsko-dalmatinska	Bol
3. Cvetković	Ctk	Zagrebačka	Jastrebarsko

W kolejnej tabeli pt. *Ispitivači, informanti, godine, trajanje zvučnih zapisa* (s. 13–15) znajdują się dane na temat informatorów (imię, nazwisko, wiek), eksploratorów (imię, nazwisko) oraz wywiadów (rok i czas nagrania), np.:

punkt	informant	godina rođenja	ispitivač	godina snimanja	trajanje zvučnog zapisa
1. Blato	Emica Calogjera Rogić (rođena Calogjera)	1969	Emica Calogjera Rogić	1990	1.52

2. Bol	Juraj Vodanović	1930– –2006	Ivana Bošković Ivičić	1998	6.16
3. Cvetković	Helena Batušić Alojzija Bakšić	1943 1947	Anita Celinić	2009	7.08

Rozmowy przeprowadzono z 49 informatorami w różnych grupach wiekowych. Najstarsi interlokutorzy to osoby urodzone w latach 20., a najmłodszy — w latach 70. minionego wieku. Teksty i nagrania pochodzą zwykle od jednej osoby z każdej miejscowości, rzadziej występuje więcej respondentów. Informatorami były w większości kobiety. Wywiady zostały zarejestrowane w latach 1987–2012. Przeciętny czas nagrania ma ok. 5 minut. Najdłuższy wywiad trwał prawie 13 minut, a najkrótszy — ok. 1 minuty. Jak wynika z wykazu eksploratorów (s. 18), badania terenowe były zwykle prowadzone w każdej miejscowości przez innego eksploratora (łącznie 36 osób). Tylko autorki tego opracowania przeprowadziły badania w kilku różnych miejscowościach.

W tabeli pt. *Fonetska transkripcija* (s. 26–28) znajduje się wykaz i interpretacja zastosowanych w tekstach znaków odnoszących się do samogłosek, spółgłosek i prozodii, np.:

ä	a pomaknuto naprijed, glas između a i e (bliže a)	stāriji Dbr
ǣ	a pomaknuto nazad, glas između a i o (bliže a)	u Grādu Dbr

Druga część książki (s. 36–235) to zapis zarejestrowanych rozmów z mieszkańcami w 40 miejscowościach chorwackich. Teksty ułożone są alfabetycznie według nazw miejscowości. Przy każdej nazwie miejscowości znajduje się zastosowany skrót, np. Prilesje kraj Vrbovca ma skrót Prls. Wypowiedzi zapisane są w transkrypcji fonetycznej, odwzorowującej wiernie cechy dialektu, z którego pochodzą. Sporadycznie zastosowano zapis fonologiczny, bo tylko w czterech wypadkach: 1) przy zarejestrowaniu niewielkich różnic prozodycznych, 2) w wypowiedziach, które mają tylko jedną bezdźwięczną palatalną afrykatę, 3) w czakawskich formach z *ž*, *š* bez względu na różnice w realizacji, 4) w grupach spółgłosek *šč*, *št*’, *ždž*, *žd*’, które nie są rejestrowane jako *šč*, *št*’, *ždž*, *žd*’, z wyjątkiem gwar, w których *š*, *ž* występują jako fonemy. Autorki zastosowały pewne modyfikacje w transkrypcji na wzór ortografii ogólnej, m.in. znaki interpunkcyjne, wielką literę w nazwach własnych i na początku zdania. Zabiegi te mają na celu ułatwienie czytania tekstów osobom, które nie znają zapisu fonetycznego.

Teksty stanowią dokładny zapis nagrań zarejestrowanych w postaci plików audio na dołączonej do książki płycie CD. Pracę z nagraniami ułatwia segmentacja tekstu na mniejsze fragmenty, w których podana jest informacja o minutach i sekundach nagrania, np. /4,03/. Dzięki temu możliwe jest szybkie i łatwe śledzenie tekstu z nagraniem dźwiękowym. Podział tekstu na segmenty ułatwia także szybkie wyszukiwanie odpowiednich fragmentów zapisu, kiedy jest potrzeba sprawdzenia cech gwary, której się słucha. Nagrania są dobrej jakości. Sporadycznie zdarzają się tylko niewyraźne frag-

menty słów, które w tekstach zostały zaznaczone jako mało precyzyjne poprzez szarą, kursywną czcionkę.

W obrębie każdej miejscowości teksty podzielone są według tematów, o których mówią respondenci. Rozmówcy opowiadają o swoim życiu, przygodach, jakie ich spotykały, o pracy, wierzeniach, zwyczajach, anegdoty. Tematyka wywiadów jest ciekawa i zróżnicowana. Wypowiedzi informatorów dostarczają wiedzy nie tylko o języku, ale także o człowieku i jego życiu. Dla przykładu zacytuję krótką wypowiedź 76-letniej informatorki z miejscowości Milovčići na wyspie Krk (s. 124–125):

(Blago) /1.09/ *Mi smo imyli doma blago i ovce i kozu doma, a ovde smo imyli samo ovce.* /1.15/ *A etogdy smo imyli i tovara aš smo s tovaron to, da... S tovaron smo i orali i... A jenoga mulca smo bili kupili u Vr̃bnik. Stavili smo ga ovdi u dr̃munit'u Gulj se zove.* /1.28/ *I vavik je gjedal prema Vr̃bniku. I čiñ nas je ošal z ruk, je šal u Vr̃bnik. Ni ga tribalo poj drugamo iskat. A tako je bil pametan i dobar, ali samo za u Vr̃bnik je sil'il. I potle smo imyli toga tovara, š niⁿ smo i orali i vozili i — sve smo š niⁿ delali.* /1.46/ *A s^oda imamo traxtor i s^oda nañ ne rabi više ni tovar, ni niš. I isto je sve zapušt'eno.* /1.52/

Wyrazy typowe dla każdej gwary, dyferencjalne, nieznane w języku standardowym, objaśnione są w małych słowniczkach pod każdym tekstem, np.:

etogdy 'ponekad' (czasem),

iskat 'tražiti' (szukać),

mulca 'križanac između magarca i kobile' (muł).

Do każdego tekstu dołączona jest dialektologiczna analiza (*dijalektološka analiza*), czyli zestaw pytań, zagadnień pomocnych w omówieniu najważniejszych cech i zjawisk danej gwary z zakresu m.in. fonologii, morfologii, składni, słownictwa, frazeologii, np.:

Kakav je razvoj vā(-)? Pronađite primjere.

Objasnite z u z ruk /1.28/.

Kakav je razvoj završnoga l?

Warto jeszcze dodać, że przy każdym tekście zamieszczono małą mapkę pokazującą umiejscowienie punktu, z którego pochodzi tekst, oraz fotografię z tej miejscowości.

Trzecią część książki (s. 238–295) stanowią leksykony: dialektalno-ogólnochorwacki (s. 238–267) i ogólnochorwacko-dialektalny (s. 268–295). Składają się one z zebranych słowniczków zamieszczonych po każdym tekście w drugiej części pracy. Przy każdym wyrazie znajduje się informacja o tym, w jakim dialekcie występuje. W słowniku dialektalno-ogólnochorwackim jednostki z poszczególnych gwar objaśnione są wyrazami z języka chorwackiego, co pozwala poznać znaczenie wyrazów gwarowych. W słowniku ogólnochorwacko-dialektalnym hasłom z języka standardowego przypisa-

ne są wyrazy z różnych gwar, dzięki czemu można zaobserwować różnorodność i bogactwo leksyki z poszczególnych dialektów chorwackich, np.:

domaćica: *planjka* Kmp, *reduše* Ivnk (gospodyni),
novac: *peńézy* SvM, *šoldi* SvP, *pinž* Spt (pieniądze),
tražiti: *iskat* Mlć, *ješkale so* Tšć (szukać).

Na końcu opracowania znajduje się wykaz około 100 najważniejszych prac z chorwackiej dialektologii i prawie 80 słowników gwarowych. Praca zwiera streszczenie w języku chorwackim i angielskim.

Badanie i rejestracja gwar i dialektów to niezwykle ważne zadanie współczesnej dialektologii. W dialektach obserwuje się bardzo duże zmiany związane z globalizacją oraz wpływem języka ogólnego, co w rezultacie prowadzi do zanikania dialektów i gwar. Opracowanie pt. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije* to wzorzec dla dialektologów prowadzących własne badania terenowe. *Čitanka* ma ogromną wartość dokumentacyjną. Rejestruje żywą mowę w odmianie dialektalnej. Prezentuje kompleksowy obraz chorwackich dialektów, wskazując zróżnicowanie i wielowymiarowość. Warto podkreślić innowacyjny charakter opracowania. Autorki wykorzystując możliwości współczesnej techniki, stworzyły nowoczesne i interesujące opracowanie, będące połączeniem tekstu, dźwięku i grafiki. Praca ma także wartość naukowo-badawczą. *Ozvučena čitanka iz hrvatske dijalektologije* to znakomite kompendium wiedzy o współczesnych dialektach chorwackich. Jako podręcznik akademicki jest narzędziem do zdobywania wiedzy dla studentów. Jako korpus tekstów i nagrań jest podstawą materiałową do badań prowadzonych przez wielu specjalistów, m.in. dialektologów, slawistów, etnologów, antropologów.

Helena Grochola-Szczepanek

Instytut Języka Polskiego PAN, Kraków